

ДО РОЗДУМІВ ЩОДО ТЯГЛОСТІ/ПЕРЕРВНОСТІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ЗНАЧУЩОСТІ/НЕСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО Й ДЕРЖАВНИЦЬКОГО ПРОЕКТІВ

Стаття присвячена актуальним питанням методології історичної науки в контексті дискусій щодо шляхів інтеграції української історіографії до світового інтелектуального простору. Особливу увагу приділено взаємозв'язку формування історичної свідомості і духовних запитів сучасного українського суспільства.

Ключові слова: історія України, національна ідентичність, історична пам'ять, національна гідність, всесвітньо-історичний розвиток.

У контексті накопиченого упродовж тривалого часу комплексу історіографічних традицій, форми і внутрішній зміст наукових дискусій, плюралізм авторських інтерпретацій і багатоманіття теоретико-методологічних моделей перебувають під впливом актуалізації глибинного осягнення проблеми національно-культурної ідентичності на тлі всесвітньо-історичного розвитку, взаємозв'язку процесу реконструкції історичного минулого та сучасних ціннісних орієнтирів і світоглядних систем, чинників ідеологізації та політизації історичної свідомості, співвідношення в історії суб'єктивного і об'єктивного начал, закономірного і випадкового, раціонального й ірраціонального, синтезу гносеологічних елементів концепцій лінійності (тяглості) та плюралістичності (перервності) історичного процесу.

Прикметною ознакою сучасної гуманітаристики стало її залучення до поля соціально-психологічного інструментарію інформаційних війн, що супроводжуються маніпуляцією тезами на кшталт нехтування принципом мультикультурності та необхідністю збереження національно-лінгвістичних громад на їхній традиційній території, а також невідповідності історико-культурних і етнодемографічних передумов, з одного боку, та сучасних державних кордонів і форм державного устрою, з іншого. Відтак, вислів з преамбули Статуту Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури – «думки про війну виникають в умах людей» — на світанку третього тисячоліття наповнюється особливим змістом.

За умов поглиблення глобалізаційних процесів актуалізуються проблема кризи національної ідентичності та пов'язані з нею теоретико-методологічні аспекти формування культурно-історичної пам'яті, що визначає багатогранні процеси сучасного соціокультурного розвитку, державотворення, світової політики і міжнародних відносин. А отже, зростає значимість інституціоналізації багатовимірного і водночас цілісного, базованого на ідеї культурно-цивілізаційної спадкоємності, бачення історичного минулого та духовних цінностей, здатних консолідувати суспільство в протистоянні зовнішнім викликам і загрозам. На порядку денному розвитку європейських країн постають завдання плекання національної ідентичності, культивування відчуття національної гідності, що ґрунтується на таких підвалинах, як історична свідомість, культурно-цивілізаційна єдність, усвідомлення і готовність відстоювати національні інтереси, що власне і визначає міжнародний імідж держави, її місце у розкладі сил на світовій арені.

Нині, коли кожен новий день існування України як держави, а українців як незалежної нації оплачено найвищою жертвою — людськими життями — все чіткіше вимальовується історична роль окремих вітчизняних істориків, що незмінно позиціонують себе як незалежні інтелектуали, вільні від патріотичних стереотипів і не обтяжені потребою «штучного» обґрунтування значимості українського національного й державницького проєктів, і водночас в оригінальній оправі постмодернізму презентують ідеї, узгодженість яких із концепцією інформаційно-психологічного забезпечення зовнішньополітичного курсу путінського режиму є очевидною. За умов, коли побудова в Україні міцних демократичних інститутів, розвиненого громадянського суспільства багатьом видається утопічною, а на тлі тотальної корупції й олігархізації економіки про належну підтримку науки з боку держави говорити не доводиться, набирає обертів тенденція до посилення у творчому доробку окремих науковців впливів політичних інтересів їхніх фінансових спонсорів, які добре усвідомили ефективність використання науково-освітньої царини у власних PR-стратегіях¹. Визначний український учений, який є уособленням тягlosti аристократичних традицій в історії України, Ярослав Дашкевич в одному зі своїх останніх інтерв'ю зауважував з цього приводу: «Наука як така, зокрема й історична, передбачає голодне життя. Покликання треба мати не лише для того, щоб стати священиком, а й щоб бути науковцем»².

На тлі методологічних дискусій навколо проблеми інтеграції української історичної науки до світового культурно-інтелектуального простору прикметною є теорія «вписування» української історії в європейський контекст, представлена професором Українського католицького уні-

верситету Вадимом Ададуrowим під епіграфом метафоричного образу вітчизняної історіографії як птаха з одним крилом. Відтак, запорукою успішного виконання місії героя давньогрецької міфології — швидкокрилого Дедала, який силою свого генія прагне піднести до європейських висот «недорозвинуту» українську історичну науку, напевно, є звернення до основних віх її розвитку. Скажімо, навряд чи потребує «вписування» в європейський контекст постать фундатора студій зі всесвітньої історії в Інституті історії Академії наук Української РСР — Федора Шевченка, адже саме через світове визнання цього вченого його і не насмілилися звільнити з Інституту за часів цькування української інтелігенції, звинувачуваної у провінційності й буржуазному націоналізмі, що набрало обертів від 1972 року³. З нагоди 100-літнього ювілею від дня народження Михайла Грушевського 1966 року на сторінках «Українського історичного журналу» Федір Шевченко здійснив спробу реабілітації постаті славетного українського вченого, англomовний переклад наукової спадщини якого професор УКУ вважає «не надто придатним для популяризації української історії»⁴ і закликає натомість видавати англійською праці Наталі Яковенко та Ярослава Грицака, які, на наш погляд, навряд чи сприяють всебічному й об'єктивному ознайомленню світової громадськості з історією України.

Невдалим у контексті роздумів щодо європейського рівня освіченості й толерантності можна вважати використання в промові перед студентами Українського католицького університету терміну «африканський» як символу найгіршої версії самозацикленого етноцентризму, що агресивно протистоїть цивілізаторській місії культурно вищих народів⁵. Не лише для магістрів історії, а й випускників середніх загальноосвітніх шкіл, без сумніву, не є таємницею накопичені від часів Стародавнього світу здобутки цивілізацій Африки, що становлять фундамент сучасної світової культури. І якщо в історії ісламської державності на теренах Північної Африки ще за часів Середньовіччя, зокрема в період розквіту халіфату Фатімідів, кристалізується поняття віротерпимості, то в межах Російської імперії, культуру вірнопідданства якої Вадим Ададуrow вважає цілеспрямовано занедбаною ділянкою «оборонно-пропагандистської» української історіографії, навіть наприкінці XIX ст. буденною річчю була характеристика зі звіту волинського губернатора (1890) євреїв як «злов'язного наросту на організмі західної нашої окраїни»⁶. Ця фраза різко дисонує із метафоричним образом етноспільноти як плоті від плоті імперської надсистеми⁷. До речі, задовго до професора УКУ до образу Німеччини як тіла, що пережило хірургічну операцію з відтинання життєво важливих органів, звертався засновник німецької школи геополітики Карл Гаусгофер задля обґрунтування імперіалізму, заперечення тези що-

до непорушності існуючих кордонів, обстоювання поглинення малих «нежиттездатних» держав.

Очевидно, що плекати в історичній ретроспективі культуру усвідомленого вірнопідданства професор УКУ воліє переважно щодо Російської імперії, для Габсбургської монархії найбільш прийнятною він вважає метафору автократичної «великої гімназії народів» на чолі з «директором»-цісарем. І в цьому контексті історія України, насамперед досвід іноземних колоністів на українських землях, надає поживний ґрунт для порівняльно-історичного аналізу і більш глибокого осмислення форм державного правління й суспільного ладу Росії та Австро-Угорської монархії. Так, упродовж 1860-х рр. національно-культурний розвиток чехів відбувався в умовах здійснення австрійським урядом суспільно-політичних перетворень, запровадження виборних органів місцевого самоуправління, створення дуалістичної конституційної Австро-Угорської монархії (1867), в якій знайшли законодавче закріплення основні демократичні свободи. Величезне значення для формування модерної чеської нації, її культурної консолідації мала кодифікація літературної норми чеської мови, розширення сфери її використання та соціальної затребуваності. Удосконаленню мовної культури, зростанню національної самосвідомості чехів сприяло утвердження чеської мови в початковій, середній і вищій освіті. Знаменною подією в історії одного із найстаріших вищих навчальних закладів Європи — Празького університету — стало виокремлення в його структурі німецької та чеської частини, за якою власне і закріпилася назва Карлового університету (1882). У справжнє загальнонаціональне чеське свято переросла урочиста церемонія відкриття Національного театру в Празі (1883), закладення фундаменту якого відбулося ще 1868 року. Упродовж 60–70-х рр. XIX ст. на тлі лібералізації суспільно-політичного життя й економічних перетворень доби Великих реформ у Російській імперії відбувалося поживлення чеської колонізації Волині. Аналіз культурного становища чеських колоній дозволяє дійти висновку про те, що досягнувши шляхом наполегливої боротьби, яка увінчалася революційними подіями 1848–1849 рр., створення чеської національної школи і забезпечення високого рівня грамотності, у тому числі сільського населення, на теренах Російської імперії чехи змушені були починати цей шлях спочатку. Вельми красномовним у цьому контексті є звіт щодо огляду чеських шкіл Волинської губернії від 1887 року, в якому інспектор народних училищ висловив сумніви щодо ширості чехів, які погоджувалися із перетворенням чеських шкіл на російські, підпорядковані міністерству народної освіти, наголошуючи, що «надія на таку легку перемогу над мислячим чехом була би великою сумнівністю»⁸. Водночас він обстоював необхідність якнайшвидшого вирішення цього

питання та вбачав небезпеку у впливі польського духівництва на католицькі чеські товариства Дубенського, Острозького й Луцького повітів. Недоречним інспектор уважав прагнення волинських чехів «відособлюватися в окрему національність і створювати собі особливу чеську літературу», навчати своїх дітей за російсько-чеськими підручниками в той час, коли малороси, поляки та євреї використовували виключно російськомовну навчальну літературу.

1891 року дирекція Києво-Печерської гімназії від імені чехів, що проживали в Києві, звернулася до київського генерал-губернатора із клопотанням про дозвіл на створення чесько-слов'янського товариства «Бесіда» задля поширення православ'я серед чеських колоністів. Згідно із проектом статуту товариства його мета полягала в наданні матеріальної і моральної допомоги чехам Російської імперії: створенні на території чеських колоній православних церков, бібліотек, фінансовій підтримці шкіл та видавництва книжок, піклуванні про сиріт і дітей із малозабезпечених родин, наданні грошової допомоги нужденним колоністам. Із обґрунтуванням ідеї заснування чеського просвітницького й благодійного товариства виступив ректор Університету Св. Володимира (1881–1883) Іван Рахманінов, який здійснив поїздку до Богемії та безпосередньо ознайомився з рівнем національно-культурного розвитку чехів — підданих Австро-Угорщини. У своїй доповідній записці він наголошував, що прагнення чехів будувати православні храми в Російській імперії є добрим знаком, здатним дати відсіч звинуваченням на адресу влади в примушенні чеських колоністів до переходу в православ'я. Свої враження від подорожі Богемією Іван Рахманінов використовував як вагомні аргументи на користь надання чехам можливості вільно розвивати свою громадсько-культурну діяльність на теренах Російської держави. Учений відзначив високий рівень матеріального добробуту й грамотності чеського населення Австро-Угорщини, розгалужену мережу розкішно облаштованих сільських шкіл, виокремлення чеської частини Празького університету, заснування в Празі Національного музею, Політехнічної школи, чеського театру, відкриття національної чеської виставки, великої кількості початкових і ремісничих шкіл. Івану Рахманінову особливо впала у вічі старанність, із якою чехи вивчали російську мову, популярність у Чехії російської літератури й оперного мистецтва, а також діяльність заснованого в Празі з дозволу уряду російського культурно-освітнього гуртка, під час засідань якого лунала виключно російська мова. Зрештою, київський учений констатував: «Чого ж кращого й більшого нам бажати, якщо інтелігентні й багаті чехи, допомагаючи будівництву православних церков, будуть самі, без матеріального сприяння росіян, запроваджувати православ'я поміж своїми співвітчизниками-

переселенцями»⁹. Утім, проект заснування товариства «Бесіда» не знайшов підтримки з боку органів державної влади Російської імперії навіть після повторного клопотання викладачів Університету Св. Володимира 1901 року. А київський губернатор навіть уважав цю ідею шкідливою, вбачаючи небезпеку у перетворенні товариства на політичну партію, і наголошував, що «іноземні благодійні товариства, зміцнюючи зв'язок між іноземцями, заважають їх злиттю з корінним російським населенням»¹⁰. Загалом своїм глибоким патріотизмом, дбайливим ставленням до власної культури, історичних традицій і готовністю їх захищати чехи стали прикладом для наслідування і джерелом натхнення для інших слов'янських народів у межах Російської держави, передусім українців, сприяючи пробудженню їхньої національної самосвідомості, досягненню ними необхідності виборювати власну національно-культурну свободу.

На шляху європеїзації вітчизняної історіографії Вадим Ададуров апелює до наукової мужності сучасних дослідників як запоруки подолання націоцентричних міфів, спрямованих на обґрунтування власного національного й державницького проєктів. Напевно, неабияка наукова мужність знадобилася, аби, перебуваючи під ідеологічним патронатом Дмитра Табачника і теплим фінансовим крилом Дмитра Фірташа, у скорботну річницю Голодомору-геноциду 1932–1933 рр. з трибуни християнського вишу рішуче засудити зацикленість української історичної науки на «... “жнивних” для дослідників територій голодомору, визвольної боротьби, дискурсів національного опору...»¹¹.

Красномовним прикладом сукупності методологічних і фактологічних вад сучасної української історіографії, неприязного ставлення до інших етнічних груп, українознавчого сурогату, що подається під маркою наукового знання, Вадим Ададуров вважає монографію О. Іваненко «Українсько-французькі зв'язки: наука, освіта, мистецтво (кінець XVIII — початок XX ст.)» (К., 2009), рецензію на яку він опублікував 2010 року на сторінках «Українського гуманітарного огляду». Оскільки редакційна колегія УГО відмовила в публікації відповіді авторки, варто акцентувати увагу на її основних положеннях.

Міркування відносно штучності поняття «Україна»/«український» і його вживання щодо південно-західних окраїн Російської імперії (с. 109, 112)¹², відсутності українсько-французьких культурних взаємин як об'єкту дослідження (с. 108), а відтак і самої української культури як суб'єкту міжнародних зв'язків, проголошення істинною і безальтернативною інтерпретацію історії України як хаотичного скупчення позбавлених генетичного зв'язку феноменів (с. 121–122) — усі ці ідеї, висловлені професором УКУ, звучать в унісон зі словами з виголошеної 1938 року промови Германа Герінга: «...Ця нікчемна раса пігмеїв (чехи) без будь-якої культури — ніхто не знає, звідки вони взялися...»¹³.

Заперечення у Вадима Ададунова викликало вживання в контексті XIX ст. терміну «Південна Україна» замість офіційної назви «Новоросія» (112). Загалом механічне слідування популярному заклику послуговатися при дослідженні історичного явища виключно термінологією його епохи здатне спричинити неабиякі метаморфози, приміром заміну історії болгарського народу на історію «райя», оскільки від XVIII ст. саме така назва закріпилася в Османській імперії за немусульманським населенням...

До інструментарію виключно марксистської методології професор УКУ відносить принцип виокремлення в розлогому спектрі такого багатоманітного явища, як міжнародні зв'язки, суспільно-політичного, економічного і власне культурного (у вузькому значенні слова) вимірів — «так, нібито економічні та політичні взаємини не є сферою культури у широкому, цивілізаційному розумінні» (с. 112). Натомість марксистсько-ленінській традиції як раз і притаманне трактування культури як сукупності усіх без винятку матеріальних і духовних надбань суспільства, а також шельмування концепцій, спрямованих на інтерпретацію культури як виключно духовного явища. Не варто недооцінювати потенціал марксистсько-ленінської історіографії і в критиці «описового позитивізму». Слід лишень згадати опубліковану далекого 1962 року в офіційному часописі Інституту історії Академії наук СРСР «История СССР» рецензію на монографію Федора Шевченка «Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст.» (К., 1959), в якій видатному українському вченому порадили уважніше читати документи, бути більш вимогливим до себе та наполегливо нагадали, що завдання історика полягає не в механічному переказі залученого ним для своєї монографії документу, не в реєстрації наявних у цьому документі фактів, а в тому, щоби піднятися від простого викладу явищ до їх наукового аналізу¹⁴.

Характеризуючи Ілька Борщака як автора, що найбільше «засмітив міфологічними твердженнями історію французько-українських взаємин» (с. 115), Вадим Ададунов убачає свою місію в здійсненні шостого подвигу Геракла — очищенні «авгієвих стаєнь» вітчизняної історіографії від анахронізмів, породжених Михайлом Грушевським, Дмитром Дорошенком, Дмитром Донцовим, Наталією Полонською-Василенко, Олександром Оглоблиним, Теодором Мацьківим, Орестом Субтельним та інш.

На тлі нарікань на погане знання Ільком Борщакком французької мови впадає в око той факт, що професор УКУ у своїй рецензії передає українською прізвище автора відомої праці «Anne de Kiev — Reine de France» (Roma, 1973) Roger Hallu як Галлю (с. 114), що спотворює французьку вимову, адже в даному випадку літера Н не вимовляється, а отже прізвище **Hallu** слід читати як **Аллю**. Довільно трактується і зміст

книги Роже Аллю. Посилаючись на останнього, Вадим Ададуrow категорично відкидає тезу про те, що шукати наречену у віддаленій країні, Київській Русі, французького короля Генріха (Анрі) I спонукало прагнення продовжити і зміцнити королівську династію, народивши здорового спадкоємця, оскільки церква накладала заборону на шлюби між родичами. Натомість Роже Аллю не випадково звертає увагу на те, що заборона таких шлюбів поширювалася до сьомого коліна і стосувалася навіть духовної спорідненості¹⁵. Переживши смерть нареченої Матильди, доньки германського імператора Конрада II, і втрату дружини Матильди, доньки Людольфа Брауншвайзького, Генріх I, вочевидь, не бажав повторити долю свого батька Робера II, відлученого від церкви через одруження з троюрідною сестрою Бертою Бургундською. Цей шлюб, засуджений Римськими Папами Григорієм V і Сильвестром II, був бездітним. Окрім дотримання церковного права в матримоніальній сфері, зміцненню влади Генріха I сприяв династичний союз із Київською Руссю і фінансова допомога: посаг Анни Ярославни суттєво поповнив французьку скарбницю¹⁶. Відкидаючи навіть теоретичну можливість військової підтримки київськими князями королів Франції і стверджуючи, що «відстані у тогочасній Європі робили б надію на таку допомогу примарною», професор УКУ не враховує успішну участь князівського найманого загону в переможних битвах Візантії з французькими норманами при Каннах (1019) і при Малфі (1041)¹⁷. На його думку, просити руки доньки київського князя Генріха I спонукало прагнення «влити у жили свого роду кров імператорів», оскільки «київських князів від часів Володимира Великого єднала кровна спорідненість з візантійськими імператорами» (с. 114). У зв'язку з цим варто зазначити, що Анна Ярославна не мала кровної спорідненості з дружиною Володимира Святославича візантійською царівною Анною, оскільки її бабусею і матір'ю Ярослава Мудрого була полоцька князівна Рогнеда Рогволодовна зі скандинавської династії.

Вадим Ададуrow стверджує, що теза про антикріпосницьку наполеонівську пропаганду на теренах Російської імперії «сягає корінням власне тверджень Борщака, есерівських за духом» (с. 116). Насправді ж коріння цієї ідеї глибше, і в Росії її обґрунтування пов'язане з іменами представників ліберального напрямку історичної науки початку ХХ ст., зокрема Василя Семевського й Олексія Дживелегова¹⁸. За сталінських часів концептуальний підхід марксистсько-ленінської історіографії до висвітлення цієї теми було відображено 1936 року на сторінках часопису «Борьба классов»: «Офіційні історики Франції створили легенду про те, що Бонапарт сподівався, вступаючи до Росії, знайти в ній народ, готовий розбити свої кайдани, але наслідки війни 1812 року показали, наскільки цей розрахунок був помилковим. Але і Наполеон, і його наближені йшли

до Росії не для того, щоб розбити кайдани кріпацтва, а щоби завоювати її, роздробити й колонізувати»¹⁹.

Фраза з праці Шарля Решберга «Народи Росії або опис звичаїв, побуту й костюмів різних націй Російської імперії», — «малороси не прикріплені до землі, як російські селяни; вони не знають рабства»²⁰, — викликала у професора УКУ особливе обурення (с. 111). Утім, можливо, Решберг не так уже й сильно помилявся, порівнюючи традиційні для українців і росіян системи землеволодіння й землекористування, з огляду на те, що в Гетьманщині відбувалося пом'якшення селянських повинностей і перетворення кріпаків на посполитих селян, а російська модель кріпацької системи була остаточно запроваджена на українських землях відповідно до указу Катерини II 1783 року.

Відкритим залишається питання, чи є достатньо підстав для категоричного висновку Вадима Ададурова про те, що канцелярія Малоросійського генерал-губернаторства зафіксувала випадки відгуків і вчинків на підтримку французів «здебільшого ще під час війни 1807 року» (с. 117), оскільки за даними опису фонду №1343 Центрального державного історичного архіву України м. Києва переважну більшість документів канцелярії Малоросійського генерал-губернатора втрачено²¹. Прагнення локалізувати прояви підтримки Наполеона I на українських теренах виключно 1807 роком і розірвати крамольний ланцюг фактів, що не вписуються до концепції Вітчизняної війни (1812), є справою вельми невдячною. Донесення поліції від 1812 року рясніють інформацією щодо політичної неблагонадійності Українських козацьких полків. Один із агентів поліції доповідав: «Ні за яку справу так охоче (поляки) не бралися, як за зібрання козаків. Цим наводять на себе велику підозру, а особливо тим, що палестранти і молодь, як я в Махнівці й у Сквирі чув, п'ють і пісні складені віршами співають щодо збору цих козаків, щось неприємне і в критику для Росії»²².

Страх представників царської влади перед самим лише іменем Наполеона I зберігався і після його усунення від влади, і після його смерті. Наприклад, 1815 року під пильним наглядом поліцейсько-адміністративних органів опинилися поміщики Київської губернії, які поширювали чутки про французького імператора²³. 1848 року відповідно до імператорського веління київський військовий, подільський і волинський генерал-губернатор отримав секретне розпорядження встановити особливий нагляд за дворянином Іваном Буйтті, що «відвозив до Парижа червоний порфир для надгробного пам'ятника Наполеону I»²⁴. Помпезне святкування століття Вітчизняної війни (1912) було затьмарене поширенням ювілейного календаря (1812–1912) антиурядового змісту²⁵, а особливо — носових хустинок із зображенням Олександра I, що швидко

набули популярності. Міністерство внутрішніх справ ініціювало вилучення хустинок із продажу, намагаючись запобігти їх використанню «з метою абсолютно неприпустимого глумління»²⁶. Нащадків ветеранів війни 1812 року, і зокрема учнів 5–8 класів Чернігівської гімназії, допускали до організованих у Москві з нагоди ювілею урочистих заходів лише після ретельної перевірки на політичну благонадійність²⁷. Відзначення 200-літньої річниці Вітчизняної війни 1812 року супроводжувалося проведенням у Російській Федерації численних міжнародних наукових форумів, на яких піднімалися питання щодо притаманних українській історичній науці надмірної уваги до поширення в українському суспільстві того часу профранцузьких настроїв і заперечення вітчизняного характеру війни 1812 року для українського народу²⁸. Синхронно представниками вітчизняної історіографії кількість «малоросійської еліти», що вірно служила Росії, «не маючи й гадки про те, щоб стати на бік її ворогів», було підраховано з математичною точністю – у понад 99%²⁹.

Привертають увагу фактологічні помилки й огріхи в оформленні професором УКУ науково-довідкового апарату, наприклад, процитоване ним повідомлення щодо вірнопідданства землемірів-малоросіян Київської губернії належить не київському військовому губернатору Михайлу Милорадовичу³⁰, а київському цивільному губернатору Олександру Санті й опубліковане воно не в т. 35 (№ 12) журналу «Киевская старина» за 1891 рік, а в т. 39 (№ 11) за 1892 рік³¹.

Вадим Ададуrow категорично заперечує право українського народу вважати себе причетним до створеного наприкінці XVIII — на початку XIX ст. у маєтку Фелікса Потоцького і названого на честь його дружини Софії парку (с. 110). Утім, слід пам'ятати, що до робіт зі спорудження Софіївки щодня залучалося близько 800 кріпаків³², і хоча імена цих людей несправедливо забуті, велич їхнього таланту і титанічної праці увічнена в одній із найяскравіших перлин європейського садово-паркового мистецтва, яку оспівували у своїх творах французькі мандрівники XIX ст. Як бачимо, історія створення Софіївки не вписується до змалюваного чорними фарбами образу українців як Геростратів, що із закарбованою на генетичному рівні оскаженілою люттю — деструктивним явищем, якому професор УКУ не відмовляє у тягlostі, руйнують палаци і замки, збудовані на території сучасної України іншими народами³³.

Презентуючи «теорію вписування», Вадим Ададуrow плутається у міжнародно-правовій і філософській термінології, наприклад: «З погляду політичної історії, словацький народ довгий час був не **об'єктом** (?!), а **суб'єктом** (?!) історичного процесу, іграшкою в руках чужинців, ставши, як відомо, повноправним творцем власної долі лише наприкінці минулого століття»³⁴. Зауваження виникають і щодо трактування професором УКУ

положень німецької класичної філософії та історії держави і права Німеччини, йдеться передусім про твердження: «...Георг Фрідріх Гегель проголошував абсолютною вершиною розгортання світового духу пруську конституційну монархію...»³⁵. Насправді ж остаточною істиною, найвищою формою світового духу (абсолютної ідеї) німецький філософ вважав абсолютний дух, що втілюється у мистецтві, релігії і філософії (науці наук). Державу Георг Вільгельм Фрідріх Гегель розглядав як вияв розвитку об'єктивного духу. Ідеальну форму правління філософ дійсно вбачав у конституційній монархії, однак сучасна йому Прусська держава вочевидь не дотягувала до цього визначення, незважаючи на едикти Фрідріха-Вільгельма III 1823–1824 рр. щодо створення ландтагів у провінціях.

Феномен культурної спадщини, складовою якого є й архітектурні пам'ятки, невіддільний від поняття континуїтету, ідеї тяглості історичного процесу, що відображає сплетіння духовних цінностей, які дбайливо плекаються й передаються з покоління в покоління, формуючи систему міцних генетичних зав'язків багатовимірного етнокультурного простору, розвиток якого супроводжується взаємодією різних соціокультурних традицій, діалогом та взаємозбагаченням культур. А отже, застосована професором УКУ відносно феномену культурно-історичної спадщини дихотомія «свій/чужий», прийнятна для характеристики замкнених культур доісторичних часів, є недоречною в контексті розвою європейської цивілізації від Античності до сьогодення. Універсалізм загальноєвропейської культурної пам'яті, на тлі якого яскравішає саяво етнокультурних традицій, втілюється у формуванні символів, що гармонійно вплітаються до системи цінностей різних народів.

Промовистим виявом єдності світоглядних компонентів різних етнокультурних спільнот можна вважати, зокрема, жвавий відгук у київському студентському середовищі другої половини XIX ст. на події, приурочені до відкриття у Варшаві пам'ятника Адаму Міцкевичу — визначному польському поету і громадсько-культурному діячу, першому професору слов'янських мов і літератур Коллеж де Франс, що зробив вагомий внесок у справу популяризації української культури в Західній Європі. Київський цензурний комітет отримав від головного управління у справах друку міністерства внутрішніх справ секретне розпорядження щодо заборони публікувати статті, присвячені річниці від дня народження Адама Міцкевича, та портрети польського поета³⁶. Натомість у грудні 1898 року в одній із університетських аудиторій відбулося зібрання чисельністю близько 800 осіб включно зі студентами польського, єврейського, українського, російського походження. Вони порушили питання щодо відрядження до Варшави делегації для участі в урочистостях з нагоди відкриття пам'ятника й ухвалили наступну резолюцію:

«Ми, Київські студенти всіх національностей, зібравшись на сходці 3 грудня з приводу відкриття пам'ятника великому поету-революціонеру Міцкевичу, надсилаємо від душі палкі вітання своїм Варшавським товаришам. Однаково пригноблені жорстоким режимом царського уряду, ми протестуємо проти мерзенного глузування з усього, що є чесного в людині, яке виявилось у зведенні пам'ятника Муравйову-Вішателю³⁷, ми простягаємо руку братерства чесним і сміливим послідовникам геніального поета, на шляху прагнення до свободи й рівності, та радіємо зростаючій дружбі пригноблених, без різниці національності, їх твердості й силі»³⁸.

Настрої місцевого польського й українського населення керівництво київського губернського жандармського управління 1910 року характеризувало наступним чином: «Непорозуміння між поляками й українофілами майже немає, вони однаково щиро ненавидять Росію в особі пануючого племені, прагнучи до відділення від неї»³⁹. Водночас піднесення польського культурницького руху, діяльність клубу «Огниво» та просвітницького товариства «Освята», й особливо наслідування польського досвіду українцями, кваліфікувалися як загроза російській державності. Ідеї українсько-польського єднання в боротьбі за вільний національно-культурний розвиток, відображені зокрема в діяльності Кирило-Мефодіївського товариства, впродовж другої половини XIX — початку XX ст. зберегли своє значення як інструмент самозбереження і поляків, і українців в умовах наступу русифікаторської політики царського уряду.

«Власне контактами Бальзака, прибульця з пронизаної духом ліберальних свобод Франції, з представниками бунтівливої польської шляхти й пояснюється пильна увага до його особи з боку російської влади...» (с. 110), — ці роздуми Вадима Ададунова викликали би гірку усмішку у діячів польського визвольного руху, у придушенні якого, зокрема і під час Польського повстання 1830–1831 рр., сумнозвісну роль відіграли родичі Евеліни Ганської (Ржевуської), оточення якої справило значний вплив на суспільно-політичні погляди французького письменника.

Акцентуючи увагу на інтересі Михайла Драгоманова до проблеми «провансальства» (регіональних культур) у Франції, професор УКУ зауважує: «Ситуацію в унітарній французькій державі... Драгоманов не міг не порівнювати з Росією... Вітаючи ідею автономізації регіонів у Франції, Драгоманов вважав оптимальним цей шлях і для Російської імперії» (с. 121). Інтерпретації особистості Михайла Драгоманова як провісника сталінського проекту «автономізації» можна протиставити лише комплексне вивчення творчої спадщини вченого, і передусім його заборонених праць. Так, у виданій вперше 1878 року в Женеві праці «До чого довоювалися?», викриваючи здійснену «нечистими руками московсько-

петербурзької імперії» політику в Південно-Східній Європі, Михайло Драгоманов застерігав балканські народи від повторення помилок малоросів, які за часів Богдана Хмельницького «мали наївність покластися «на царя східного, православного»⁴⁰. Стан російської армії по поверненні з Німеччини та Франції після походів 1813–1814 рр. учений охарактеризував наступним чином: «Тоді вона ходила «звільняти народи від всевітнього тирана» і побачила добробут, просвіту й свободу більші, ніж у Росії... Повернувшись після 1815 р. до Росії із «війни за звільнення» (Befreiungskrieg), армія Росії побачила у себе вдома розорення народу, кріпацтво, ханжество, аракчєєвщину»⁴¹.

Наполягаючи, що праця Ілька Борщака «Napoléon et l'Ukraine», опублікована 1922 року в «Revue des Etudes Napoléoniennes», «була його єдиною публікацією на згадану тему французькою мовою» (с.116), Вадим Ададуrow помилується, оскільки 1935 року на сторінках цього ж видання також з'явилася стаття Борщака з цієї теми⁴².

Не відповідає дійсності і твердження професора УКУ (с. 116) щодо наявності в монографіях Михайла Штранге «Русское общество и французская революция 1789–1794 гг.» (М., 1956) та Карпа Джеджули «Россия и Великая французская буржуазная революция конца XVIII века» (К., 1972) відомостей про вплив ідеології Великої французької революції, що надала імпульсу розвитку національних рухів у Європі, на українське національне відродження.

Відносно «гнітючого враження», яке на Вадима Ададуrowа справила інформація про викладання Михайла Грушевського у Вищій російській школі суспільних наук у Парижі (с. 121), слід зауважити, що вона почерпнута з автобіографії ученого: «Але 1903 р. приніс різні інші справи й плани. З початком того року я дістав від вільної російської школи в Парижі запросини прочитати в ній курс з української історії. Я прийняв радо сю пропозицію: в мені в тих роках виросло переконання про крайню потребу популяризувати й маніфестувати українську наукову роботу й її результати супроти умисного ігнорування, яким, очевидно, надіялися її на смерть замовчати неприхильники українства...»⁴³. На основі аналізу документів міністерства освіти Франції Дмитро Гутнов довів у своїй докторській дисертації, що Російська вища школа суспільних наук була офіційно зареєстрована як складова частина Ecole d'Hautes Etudes Sociales, зберігши при цьому власну назву і внутрішню автономію⁴⁴.

Важко погодитися і з намаганням втиснути усю професорсько-викладацьку колегію Харківського, Київського й Новоросійського університетів до «прокрустового ложа» визначення — «російська за духом колоніальна еліта» (с.120). Очевидно, що згадуваному професором УКУ нащадку молдовського боярського роду, лауреату Нобелівської премії

(1908) Іллі Мечникову більше пасує визначення європейської еліти. Зазнавши утисків у Російській імперії, він виїхав 1887 року до Франції та очолив лабораторію в Інституті Пастера. Сам учений наголошував, що тільки в Парижі здійснилася його наукова мета поза будь-якою політичною діяльністю⁴⁵. Більш глибокого аналізу потребує і особистість Миколи Пильчикова, вихованого в родині Дмитра Пильчикова (Пильчиківа) — відомого діяча Кирило-Мефодіївського товариства, популяризатора українофільських поглядів у Полтавській громаді, одного із фундаторів Літературного товариства імені Шевченка. З дитинства Микола Пильчиков студіював українську мову за «Кобзарем» Тараса Шевченка і польську — за творами Адама Міцкевича. Дещо пізніше, напередодні вступу до полтавської гімназії, він вивчив і російську мову. Відданість українській культурі учений зберіг на все життя. Вельми красномовними є рядки з листа Миколи Пильчикова та інших громадських діячів Харкова, датованого груднем 1906 року, в якому вони привітали професора Харківського університету Миколу Сумцова з мужнім рішенням читати лекції українською мовою: «Високошановний Миколає Федоровичу! Прочитавши в сьогоднішньому числі «Южн. Кр.» про Вашу заяву в факультет, шлемо Вам кілька квіток, — перше приватне вітання пригнобленої, занедбаної, заплаканої національності й матери-України... Хоч і не на степу позбирані, най цвітуть вони в Вашій господі й вітають перші проміні того ранку, коли «роспадуться пута віковіі...»⁴⁶.

Справедливо акцентуючи увагу на важливості комплексної реконструкції образу кримських татар в уявленнях французького суспільства, яка заслуговує на спеціальний цикл досліджень, Вадим Ададуrow скептично оцінює проекти французьких політичних експертів, що передбачали об'єднання українців і кримських татар у боротьбі проти Росії. Утім, зауваження на кшталт, — «здається, інформаторів уряду Наполеона жодною мірою не бентежила та обставина, що православні козаки та мусульмани-татари протягом століть були запеклими ворогами»⁴⁷, — суперечать важливим історичним фактам, передусім, укладенню Богданом Хмельницьким 1648 року військово-політичного союзу з Іслам-Гереем III. Гійом Левассер де Боплан відзначав у своєму «Описі України» (1651), що якби козаки «були такі ж доблесні верхи, як і на землі, то, гадаю, були б непереможними»⁴⁸. Відтак, перспективи поєднання козацької піхоти з татарською кіннотою важко було переоцінити. Міць українсько-татарської військової єдності переконливо доведено і під час Конотопської битви 1659 року, що набула широкого розголосу в Європі.

Закликаючи до розгляду України як площини співіснування культурних традицій різних народів, професор УКУ водночас заперечує проти висвітлення в контексті історії українсько-французьких зв'язків постаті

волинського шляхтича Михайла Гленбоцького — діда польського українофіла Михайла Чайковського (Мехмеда-Садик-паші)⁴⁹ (с. 110), стосунків Оноре де Бальзака з родиною Ганських, діяльності професора Київського університету Володимира Іконникова (с. 120) тощо. Насправді ж народи, долі яких переплелися на теренах України, не були расово чистими, а їхні культури — ізольованими і виключно конкуруючими. Духовна взаємодія цих культур і стала тим життєдайним джерелом, що живило українське національно-культурне піднесення впродовж «довгого» XIX ст.

Отже, зважаючи на стрімке розширення арсеналу методів, спрямованих на конструювання й утвердження в інформаційному просторі образу Української держави як штучного утворення, напевно, давно настав час поставити питання щодо існування у вітчизняній історичній науці «п'ятої колони», яка вже не перший рік відточує свою майстерність у пропагандистському супроводі неоімперської зовнішньої політики путінського режиму, що становить загрозу не лише українській, а й світовій системі безпеки. Про це свідчить і те, що останнім часом, незважаючи на агресію Російської Федерації проти України, у Москві, Санкт-Петербурзі, Ростові-на-Дону та інших російських містах (видавництвах) з'являються публікації вітчизняних істориків, по суті, українофобського й антиєвропейського змісту, в руслі ідеології «руського мира». Очевидно, що найефективнішим інструментом протидії пропагандистським кампаніям, націленим на маніпуляцію суспільною свідомістю, є осягнення сучасною українською елітою соціальної значимості науково-освітньої системи, спрямованої на стимулювання інтелектуального потенціалу молоді, формування творчої, всебічно розвиненої особистості, здатної критично мислити і впевнено відповідати на виклики сучасного інформаційного світу.

---

¹ Див., наприклад: *Завада З.* Тепличні відносини. Для чого Дмитру Фірташу Український католицький університет // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/64658>

² Останній аристократ духу: 25 лютого не стало українського історика світової слави Ярослава Дашкевича // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Publication/3584>

³ *Віднянський С.В.* Новітня історія країн Центрально-Східної Європи у наукових працях співробітників Інституту історії України НАН України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — К., 2012. — Вип. 21. — С. 15.

⁴ *Ададуров В.* «Вписування» української історії в європейський контекст і його методологічні засади. Текст промови, виголошеної 22 січня 2013 р. на випускних урочистостях студентів-магістрів історичної програми Гуманітарного факультету УКУ. — Львів, 2013. — С. 37.

⁵ Там само. — С. 7.

⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі — ЦДІАК України). — Ф. 442. — Оп. 544. — Спр. 173. — Арк. 26.

⁷ *Ададуrow В.* «Вписування» української історії в європейський контекст і його методологічні засади. Текст промови, виголошеної 22 січня 2013 р. на випускних урочистостях студентів-магістрів історичної програми Гуманітарного факультету УКУ. — Львів, 2013. — С. 11.

⁸ ЦДІАК України. — Ф. 707. — Оп. 207. — Спр. 1546. — Арк. 162.

⁹ Там само. — Ф. 442. — Оп. 620. — Спр. 383. — Арк. 7(зв.).

¹⁰ Там само. — Оп. 631. — Спр. 156. — Арк. 1.

¹¹ *Ададуrow В.* «Вписування» української історії в європейський контекст і його методологічні засади. Текст промови, виголошеної 22 січня 2013 р. на випускних урочистостях студентів-магістрів історичної програми Гуманітарного факультету УКУ. — Львів, 2013. — С. 10–11.

¹² Тут і нижче вказано сторінки з публікації: *Ададуrow В.* Проблеми тягlosti/ перервності та мультикультурності української історії у моделюванні взаємин між Францією й Україною ХІ–ХХ ст. // Український гуманітарний огляд. — 2010. — Вип. 15. — С. 107–124.

¹³ *Крупская С.Ю.* Пропагандистское обеспечение внешней политики национал-социалистической Германии (на примере региональных конфликтов в Западной и Центральной Европе 1936–1939 гг.): Дис. ... к.и.н. — Белгород, 2013. — С. 156.

¹⁴ *Пушкарёв Л.Н.* Залог успеха — в источниковедческом анализе (По поводу книги Ф.П. Шевченко «Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині ХVІІ ст.», вид. АН УРСР, Київ, 1959, 500 стор., тир. 2000) // История СССР. — 1962. — № 2. — С. 174–178.

¹⁵ *Hallu R.* Anne de Kiev — Reine de France. — Romae, 1973. — P. 58.

¹⁶ *Луняк Є.* Анна Руська — королева Франції. — К., 2012. — С. 65.

¹⁷ *Пауцто В.Т.* Внешняя политика Древней Руси. — М., 1968. — С. 132.

¹⁸ *Семевский В.И.* Волнения крестьян в 1812 г. и связанные с Отечественной войной // Отечественная война и русское общество. 1812–1912. — М., 1912. — Т. V. — С. 74–113; *Дживелегов А.К.* Александр I и Наполеон: исторические очерки. — М., 1915.

¹⁹ *Селезнёв К.* О войне 1812 года // Борьба классов. — 1936. — № 6. — С. 19.

²⁰ *Rechberg Ch.* Les Peuples de la Russie, ou Description des moeurs, usages et costumes des diverses nations de l'empire de Russie, accompagnée de figures coloriées: 2 vol. — Paris, 1812–1813. — P. 36.

²¹ Не відповідає дійсності твердження В. Ададуrowa, нібито в монографії О. Іваненко проголошення В. Лукашевичем госту за здоров'я Наполеона Бонапарта датовано 1812 роком. Насправді на с. 57 цей факт згадано в контексті справ (у тому числі Я. Мочуговського й Ф. Гуцана), що розглядалися «Особливим комітетом для справ, що містять зраду чи порушення загального спокою» до заснування 1826 р. у Петербурзі корпусу жандармів. Інформацію подано згідно з джерелом: Павловский И. Фр. Полтава в ХІХ столетии (Очерки по архивным данным, с рисунками) // Киевская старина. — 1905. — Т. ХСІ. — № 11–12. — С. 317.

²² *Левицкий О.* Тревожные годы. Очерки из общественной и политической жизни г. Киева и юго-западного края в 1811–1812 гг. // Киевская старина. — 1892. — Т. XXXIX. — № 12. — С. 348.

²³ Державний архів Російської Федерації (м. Москва). — Ф. 1165. — Оп. 1. — Спр. 29. — Арк. 1–2.

²⁴ ЦДІАК України. — Ф. 442. — Оп. 798. — Спр. 364. — Арк. 1–9.

²⁵ Там само. — Ф. 282. — Оп. 1. — Спр. 60. — Арк. 14.

²⁶ Там само. — Ф. 1597. — Оп. 1. — Спр. 324. — Арк. 42.

²⁷ Там само. — Ф. 1439. — Оп. 1. — Спр. 1428. — Арк. 1–260.

²⁸ *Рогинский В.В.* Международная научная конференция об историческом значении Отечественной войны 1812 года // Новая и новейшая история. — 2013. — № 1. — С. 238–240; *Бибииков Г.Н.* Международная научная конференция «Эпоха 1812 года в судьбах России и Европы» // Там само. — 2013. — № 2. — С. 110–114.

²⁹ *Ададуров В.В.* Запорозький козак Твердовський проти Наполеона: відображення вірнопідданих настроїв малоросійського дворянства в україномовному памфлеті 1807 р. з Національного архіву Франції // Український історичний журнал. — 2012. — № 5. — С. 178.

³⁰ Там само. — С. 179–180.

³¹ *Левицкий О.* Тревожные годы. Очерки из общественной и политической жизни г. Киева и юго-западного края в 1811–1812 гг. // Киевская старина. — 1892. — Т. XXXIX. — № 11. — С. 211.

³² Записки графа Е.Ф. Комаровского // Исторический вестник. — 1897. — Т. LXX. — № 10–12. — С. 425–458.

³³ *Ададуров В.* «Вписування» української історії в європейський контекст і його методологічні засади. Текст промови, виголошеної 22 січня 2013 р. на випускних урочистостях студентів-магістрів історичної програми Гуманітарного факультету УКУ. — Львів, 2013. — С. 23–26.

³⁴ Там само. — С. 22.

³⁵ Там само. — С. 13.

³⁶ ЦДІАК України. — Ф. 294. — Оп. 1. — Спр. 4-А. — Арк. 89.

³⁷ Муравйов Михайло Миколайович (1796–1866) — російський державний діяч, генерал від інфантерії (1863). Брав участь у війні 1812 р. та закордонних походах російської армії 1813–1814 рр. Виступав проти селянської реформи в Росії 1861 р. Відзначився особливою жорстокістю під час придушення Польських повстань 1830–31 і 63–64 рр.

³⁸ ЦДІАК України. — Ф. 274. — Оп. 1. — Спр. 482. — Арк. 1(зв.).

³⁹ Там само. — Ф. 275. — Оп. 1. — Спр. 2198. — Арк. 9(зв.).

⁴⁰ *Драгоманов М.П.* До чего довоевались? // Собрание политических сочинений. — Париж, 1906. — Т. 2. — С. 117.

⁴¹ Там само. — С. 120.

⁴² *Bortchak Elie.* Napoléon et l'Ukraine // Revue des Etudes Napoléoniennes. Les Origines de l'Europe Nouvelle. — 1922. — Т. XIX. — juillet-décembre. — P. 24–40; *Borschak Elie.* Napoléon et l'Ukraine // Revue des Etudes Napoléoniennes. Les Origines de l'Europe Nouvelle. — 1935. — Т. XLI. — juillet-décembre. — P. 11–15.

⁴³ *Грушевський М.С.* Автобіографія. — К., 1926. — С. 18–19.

⁴⁴ *Гутнов Д.А.* Русская высшая школа общественных наук в Париже и её влияние на развитие образования в России в начале XX века: Дис. ... д.и.н. — М., 2006. — 564 с.

⁴⁵ *Мечников И.И.* Страницы воспоминаний: Сб. автобиографических статей. — М., 1946. — С. 86.

⁴⁶ ЦДІАК України. — Ф. 2052. — Оп. 1. — Спр. 92. — Арк. 1.

⁴⁷ Ададуров В. «Наполеоніда» на Сході Європи: Уявлення, проекти та діяльність уряду Франції щодо південно-західних окраїн Російської імперії на початку XIX ст. — Львів, 2007. — С. 188.

⁴⁸ Боплан Г.-Л. де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. — К., 1990. — С. 31.

⁴⁹ У своїх «Записках», опублікованих на сторінках «Киевской старины» (1891, Т. XXXII, № 1), М. Чайковський згадував: «Помираючи, батько залишив мене майже немовлям, а мати, молода, одна з найкрасивіших жінок на Україні, розумна, багата, не хотіла вступати до нового шлюбу, хоча її руки багато-хто шукав. Вона хотіла виростити з єдиного сина справжнього козака. З волі діда мене одягли по-козацьки, на голову наділи козацьку шапку, до якої було прикріплено перо цаплі, як у давніх гетьманів українських і запорозьких» (С. 49).

Статья посвящена актуальным вопросам методологии исторической науки в контексте дискуссий о путях интеграции украинской историографии в мировое интеллектуальное пространство. Особое внимание уделено взаимосвязи формирования исторического сознания и запросов современного украинского общества.

Ключевые слова: *история Украины, национальная идентичность, историческая память, национальное достоинство, всемирно-исторический процесс.*

The article is devoted to relevant issues of historical science methodology in the context of discussions on how to integrate Ukrainian historiography into world intellectual space. Special attention is paid to the relationship of historical consciousness formation and demands of contemporary Ukrainian society.

Keywords: *history of Ukraine, national identity, historical memory, national dignity, world historical process.*